Д.О. **Баюра**, канд. екон. наук, доц.

АУДИТ У СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

В статті досліджуються питання застосування в акціонерних товариствах внутрішнього аудиту у системі корпоративного управління. Внутрішній аудит є важливою умовою підвищення ефективності системи корпоративного управління, захисту прав акціонерів та потенційних інвесторів

In the article the questions of application in the joint-stock companies of internal audit are probed in the system of corporate management. An internal audit is the important condition of increase of efficiency of the system of corporate management, defence of rights for shareholders and potential investors

Аудит корпоративного управління акціонерного товариства може бути внутрішнім та зовнішнім. При цьому зовнішній аудит системи корпоративного управління, як правило, застосовується у випадку коли акціонерне товариство планує залучати інвестиції та розміщувати цінні папери на організованих ринках цінних паперів. А внутрішній аудит проводиться з метою забезпечення прав та інформування усіх акціонерів та заінтересованих осіб. Аналіз розвитку систем корпоративного управління акціонерних товариств засвідчує, що в окремих із них створені спеціальні органи – комітети з аудиту. До основних функцій цих органів належать забезпечення належного рівня контролю за підбором незалежної аудиторської компанії, формування підрозділу (служби) внутрішнього аудиту. Комітет з аудиту, як показує міжнародна практика корпоративного управління, формують наглядові ради. Більшість членів комітету з аудиту повинні бути незалежними, тобто не отримувати винагороди за участь у комітеті з аудиту, а лише зарплатню члена наглядової ради. Також члени комітету з аудиту не можуть бути акціонерами товариства, або ж афілійованими особами, тобто вони виступають у ролі незалежних членів наглядових рад. Така незалежність членів комітету з аудиту, як показує практика функціонування провідних міжнародних корпорацій, акції яких торгуються на організованих ринках цінних паперів, дає можливість більш достовірно оцінювати стан справ в акціонерному товаристві.

Вперше на законодавчому рівні в Україні, а саме в Законі України „Про акціонерні товариства", закріплено те, що „в акціонерному товаристві можуть утворюватися комітети з питань аудиту та з питань інформаційної політики товариства. Очолюють комітети члени наглядової ради товариства, обрані за пропозицією акціонерів, які не контролюють діяльність цього товариства" [1]. При цьому, з метою забезпечення діяльності комітету з питань аудиту, наглядова рада може приймати рішення про запровадження в товаристві посади внутрішнього аудитора (служба внутрішнього аудиту).

Проблематика застосування внутрішнього аудиту в Україні є досить новою. Як вже зазначалося, лише окремі найбільш успішні вітчизняні підприємства корпоративного типу створили комітети з аудиту. Є також відповідні рекомендації Національного банку України щодо запровадження ризик-менеджменту та внутрішнього аудиту в комерційних банках, які були прийнятті ще у 2004 році. Як показує нинішня практика, в умовах кризи особливо актуальними є питання отримання достовірної інформації про стан справ в акціонерних

товариствах, особливо комерційних банках та страхових компаніях, які залучають кошти населення.

В Україні є невелика кількість наукових праць, які присвячені окремим аспектам організації та проведення внутрішнього аудиту підприємств. Наприклад, наукові праці Артюшока К.А., Білоусова А.А., Десятника О.М., Дорош Н.І., Довбуша В,І, Момот Т.В., Савчука А.А., Терещенка О.О., Хмелевського С.М., Швеця В.Г. та інші. В них розглядаються окремі аспекти організації та проведення внутрішнього аудита підприємств, зокрема таких складових як: матеріальних запасів, основних засобів, собівартості продукції, адміністративних витрат, оборотних коштів. У вітчизняних наукових дослідженнях та наукових працях зовсім мало приділяється уваги проблемам внутрішнього аудиту системи корпоративного управління. Все це й визначає мету та актуальність даної статті.

На наш погляд, як вірно зазначає Терещенко О.О., внутрішній аудит в широкому розумінні слід розглядати як інструмент зменшення інформаційної асиметрії, що сигналізує про виявлені недоліки у фінансово-господарській діяльності підприємств. На думку автора „завдяки внутрішньому аудиту нейтралізуються агентські ризики та зменшується потенціал конфлікту інтересів на початковій стадії їх виникнення. Діяльність органів внутрішнього аудиту має бути зосереджена на таких напрямах: сприяння ризик-менеджменту, перевірка системи внутрішнього контролю, підтримка корпоративного управління. Концептуальні засади організації внутрішнього аудиту підприємствами різних видів діяльності (промислові підприємства, банки, страхові організації) є ідентичними і ґрунтуються на міжнародних стандартах внутрішнього аудиту" [2, с.21-22]. На думку фахівців, «в ідеальній ситуації служба внутрішнього аудиту повинна підпорядковуватися раді директорів компанії, що обирається акціонерами. У світовій практиці служби внутрішнього аудиту підпорядковані комітету з аудиту (аудиторському комітету) при раді директорів» [3, с.19].

На відміну від України, у розвинутих країнах, внутрішній аудит є важливим елементом самої структури корпоративного управління. Сучасні тенденції розвитку корпоративного управління в Україні свідчать про те, що крупні акціонери (власники) поступово відходять від справ оперативного управління акціонерними товариствами і передають функції управління в руки найманих працівників. Виходячи з цього, комітети з аудиту можуть бути важливим органом, який буде встановлювати внутрішні процедури контролю в акціонерному товаристві і перешкоджати виконавчим органам порушувати внутрішній контроль та фальсифікувати звітність про фінансово-господарську діяльність акціонерного товариства. При необхідності комітет з аудиту може рекомендувати наглядовій раді та ревізійній комісії здійснити додаткові перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства. Отже, внутрішній аудит відіграє важливу роль в якості незалежного експерта та консультанта в акціонерному товаристві з ефективною системою корпоративного управління. Внутрішній аудит в системі корпоративного управління повинен бути складовою частиною контролю з боку наглядової ради за реалізацією корпоративної стратегії виконавчими органами товариства (правлінням).

В Україні на відміну від Росії, комітети з аудиту при наглядових радах практично створили окремі компанії. Інститут внутрішніх аудиторів Росії визначає внутрішній аудит як діяльність з надання незалежних і об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на

вдосконалення діяльності компанії (Див. Веб-сайт Інституту внутрішніх аудиторів Росії – www.iia-ru.ru.).

В світовій практиці існують Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту, Кодекс етики внутрішнього аудиту, «Фінансові аспекти корпоративного управління (Кодекс Кедбері)» тощо. Тобто внутрішній аудит в системі корпоративного управління широко поширений. Наприклад, компанії, цінні папери яких котуються на Лондонській або Нью-Йоркській фондових біржах зобов'язані мати в структурі корпоративного управління аудиторські комітети при наглядових радах. В США ця вимога закріплена в положеннях закону Сарбенса-Окслі. При цьому, основними завданнями аудиторських комітетів є розвиток та оцінка ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю з метою підвищення ефективності управління ризиками. Відповідно до визначення Міжнародного Інституту Внутрішніх аудиторів, внутрішній аудит – це функція, що надає незалежні, об'єктивні гарантії й консультації, спрямовані на вдосконалювання господарської діяльності підприємства. Внутрішній аудит допомагає досягненню поставлених цілей, з використанням систематизованого й послідовного підходу до оцінки процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління й підвищенню їхньої ефективності. В той же час, на відміну від внутрішнього аудиту, внутрішній контроль – це процес, який здійснюється на всіх рівнях підприємства і спрямований на надання достатніх гарантій менеджменту щодо досягнення цілей за такими напрямками як результативність і ефективність операцій, вірогідність фінансової звітності, дотримання чинного законодавства. Метою внутрішнього контролю є створення ефективного процесу оцінки й управління ризиками, впровадження необхідних контролів, спрямованих на підвищення ефективності операцій, вірогідності фінансової звітності й дотримання законодавства.

В Україні є перші позитивні напрацювання функціонування комітету з аудиту при наглядових радах, які в даний час продовжують удосконалюватися. Наприклад, після проведення корпоративної реструктуризації, найбільша в Україні фінансово-промислова група України Систем Кепітал Менеджмент (СКМ), створила комітет з аудиту. Консолідований дохід підприємств групи в 2007 році склав більш як $9,56 млрд. Діяльність СКМ сконцентрована в шести основних сферах бізнесу: гірничо-металургійному, електроенергетичному, фінансовому, а також телекомунікаціях, медіа бізнесі та нерухомості. Крім того, СКМ володіє й управляє активами в інших секторах економіки. Аудиторський комітет даної групи виконує три основні функції: розробляє й контролює функції внутрішнього аудиту; запрошує зовнішніх аудиторів і контролює фінансову звітність та забезпечує виконання процедур управління ризиками.

У вітчизняній девелоперській компанії „XI століття" розроблено спеціальне „Положення про компетенцію з аудиту" відповідно до якого комітет обирається Радою директорів у складі не менше трьох членів (див. офіційний сайт компанії http://21.com.ua). Один член комітету з аудиту повинен бути незалежним та не виконавчим директором. Комітет з аудиту проводить свої засідання не рідше трьох разів на рік, коли це доцільно з урахуванням звітного та аудиторського циклу. Рада директорів уповноважує комітет з аудиту здійснювати розслідування будь-якої діяльності в межах його компетенції. Комітет здійснює нагляд за правдивістю фінансової звітності компанії, в тому числі річних та проміжних звітів. Комітет з аудиту також зобов'язаний перевіряти підсумкові фінансові

звіти, істотні фінансові декларації, що подаються в регулярні органи, а також будь-яку фінансову інформацію, що міститься в інших документах, таких як оголошення, що носять „делікатний" характер з огляду на їх здатність вплинути на ціну акцій. Комітет зобов'язаний здійснювати перевірку та за необхідності висувати претензії стосовно всієї істотної інформації, представленої разом із фінансовою звітністю, такою як операційний та фінансовий огляд та заява про корпоративне управління в частині, в якій вона стосується аудиту та управління ризиками.

Як правило, комітети з внутрішнього аудиту проводять аналіз ефективності систем внутрішнього контролю та управління ризиками компанії, рекомендують наглядовим радам текст заяв, які повинні бути включені в річний звіт акціонерного товариства. Комітети з внутрішнього аудиту також рекомендують наглядовим радам для подальшого затвердження загальними зборами акціонерів зовнішнього аудитора. З метою підвищення ефективності системи корпоративного управління, комітет з аудиту акціонерного товариства повинен приймати участь у розгляді звітності щодо корпоративної політики, яка пов'язана з виконанням законів, корпоративної етики, корпоративних конфліктів.

Саме служба внутрішнього аудиту проводить перевірки роботи виконавчого органу (правління) з метою забезпечення інформацією наглядової ради акціонерного товариства щодо виконання процедур внутрішнього контролю та управління ризиками. З корпоративним управлінням пов'язані такі ризики – виведення активів акціонерного товариства, трансфертне ціноутворення, розкриття інформації, злиття та поглинання, розмивання акціонерного капіталу, прийняття рішень виконавчим органом не на користь акціонерів, банкрутство тощо.

Ефективна система корпоративного управління, як правило, забезпечує високу інвестиційну привабливість акціонерного товариства. До числа факторів, які сприяють залученню інвестицій, в тому числі за рахунок додаткової емісії акцій відносяться такі як:

- високі темпи росту валового доходу акціонерного товариства;
- сприятлива кон'юнктура ринків в яких функціонує акціонерне товариство;
- стійке зростання показника рентабельності;
- відсутність корпоративних конфліктів;
- захист прав усіх акціонерів.

За даними міжнародного рейтингового агентства Standart&Poors', середньостатистичний «раціональний інвестор» оцінює ризики, які пов'язані з інформаційною прозорістю компанії за 100 позиціями, не враховуючи ризики, пов'язані з іншими складовими корпоративного управління. «Як показує аналіз, процес впровадження в діяльність компаній принципів та стандартів кращої практики корпоративного управління: носить еволюційний характер і залежить від стадії розвитку компанії; визначається об'єктивними потребами компанії та її основних акціонерів; має комплексний характер і зачіпає різні аспекти діяльності компанії; враховує вимоги та сподівання різних категорій потенційних інвесторів» [4, с.36].

Досвід роботи консультантів із акціонерними компаніями, пов'язаний із аналізом та впровадженням ефективної системи корпоративного управління, показує, що найкращим способом визначення того, що необхідно зробити в компанії з точки зору покращення існуючої системи корпоративного управління, являється проведення аудиту корпоративного управління. Під аудитом самого корпоративного управління досить часто розуміється регулярне проведення зовнішнім консультантом оцінки відповідності закріплених у внутрішніх документах компаній процедур корпоративного управління вимогам чинного законодавства. В той же час, наприклад, на думку вищого керівництва Російського інституту директорів, аудит корпоративного

управління – це оцінка основних компонентів корпоративного управління конкретної компанії з точки зору розуміння основними власниками стратегії її розвитку, в тому числі стратегії залучення інвестицій. Відповідність процедур корпоративного управління вимогам діючого законодавства являється основною частиною аудиту корпоративного управління.

Аудит корпоративного управління означає виявлення сильних та слабких сторін існуючої в компанії практики корпоративного управління в порівнянні із стратегічними цілями компанії; виявлення задач, які необхідно вирішити в сфері корпоративного управління для досягнення цих цілей; підготовка конкретних рекомендацій (комплексного плану) вдосконалення системи корпоративного управління та її основних компонентів.

Виходячи із аналізу систем корпоративного управління вітчизняних акціонерних товариств, проведення аудиту корпоративного управління може включати в себе наступні етапи:

- збір та аналіз інформації про систему корпоративного управління в акціонерному товаристві;
- аналіз внутрішніх корпоративних документів акціонерного товариства, які регулюють всі компоненти корпоративного управління;
- індивідуальні інтерв'ю (анкетування) з крупними акціонерами, членами наглядової ради, правління, ревізійної комісії, портфельними інвесторами;
- порівняльний аналіз стану корпоративного управління акціонерного товариства з аналогічними товариствами з точки зору галузі, розміру, корпоративної стратегії тощо;
- аналіз зовнішньої інформації про стан системи корпоративного управління в компанії;
- напрацювання рекомендацій щодо вдосконалення системи корпоративного управління в акціонерному товаристві.

Особлива увага, на наш погляд, в ході проведення аудиту корпоративного управління повинна приділятися таким компонентам як структура акціонерного капіталу, оцінка роботи та функції органів управління та контролю акціонерного товариства, розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства. Інформація, яку необхідно аналізувати в ході проведення аудиту корпоративного управління на наш погляд повинна містити такі дані:

- статутні та внутрішні нормативні документи акціонерної компанії;
- річна і проміжна звітність компанії;
- інформація, що направляється акціонерам компанії перед проведенням загальних зборів;
- звітність, що представляється державним наглядовим органам;
- протоколи чергових і позачергових зборів акціонерів за останні три роки;
- протоколи засідань наглядової ради та правління за останні три роки;
- оприлюднена інформація про нові емісії акцій (включаючи опціони) на рівні компанії чи її дочірніх підприємств;
- відомості про основних акціонерів і кредиторів;
- відомості про обіг цінних паперів;
- відомості про пені, штрафи та інші санкції, пред'явлені у зв'язку із привселюдно зафіксованими порушеннями прав акціонерів, включаючи позови, що знаходяться в стадії розгляду;
- інформація про структуру і склад наглядової ради;
- розкриття інформації про результати діяльності компанії;
- інформація про великі угоди за останні три роки (сума яких складає більш як 10% від вартості чистих активів компанії);

- звіти про корпоративну соціальну відповідальність і взаємодію з навколишнім середовищем;

- зведення про реєстроутримувача компанії;

- співробітників, що відповідають за зв'язки з акціонерами, оцінка роботи корпоративного секретаря;

- висновки аудиторських компаній.

Таким чином, внутрішній аудит у системі корпоративного управління дозволить власникам (акціонерам) привести систему корпоративного управління акціонерного товариства у відповідність з вимогами чинного законодавства, врахувати інтереси акціонерів, інститутів фінансової інфраструктури, наприклад фондових бірж, а також врахувати прагнення потенційних інвесторів. На думку незалежного консультанта з питань внутрішнього аудиту та корпоративного управління, Президента російського Інституту внутрішніх аудиторів Олексія Соніна в даний час „одним із ланок корпоративного управління стає внутрішній аудит. Наявність внутрішнього аудиту є позитивним сигналом для потенційних інвесторів та кредиторів і підвищує інвестиційну привабливість компанії" [5, с.51-54].

Результати аудиту корпоративного управління можуть дозволити акціонерному товариству розробити ефективну програму розвитку та корпоративну стратегію. Можна стверджувати, що внутрішній аудит корпоративного управління передбачає оцінку його якості. В світовій практиці не має однозначного підходу до оцінки якості корпоративного управління. Так, за даними міжнародного рейтингового агентства Standart&Poors' оцінка ефективності застосованої в певній компанії практики корпоративного управління визначається як система взаємодії між менеджерами, директорами, акціонерами та іншими заінтересованими особами з метою створення ринкової вартості компанії та забезпечення справедливого розподілу доходів. При цьому переш за все оцінюється структура та процеси управління, які використовуються в компанії. Специфіка корпоративного управління та його ефективність залежить також від державного регулювання та розвитку ринкової інфраструктури в тій чи іншій країні.

Отже, аудит корпоративного управління виступає ефективним інструментом оцінки його якості та напрацювання рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування акціонерних товариств в умовах ринкової економіки.

Література:

1. Закон України „Про акціонерні товариства"// Відомості Верховної Ради України від 19.12.2008 - 2008 р., № 50, (№№ № 50-51), стор. 2432, стаття 384.

2. Антикризове управління фінансами підприємств: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 // О.О. Терещенко; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 34 с.

3. Орлов С. Місце і роль внутрішнього аудиту в системі управління компанією//Проект МФК "Корпоративний розвиток в Україні, Круглий стіл, №6, 2006.

4. Беликов И.В., Вербицкий В.К. Аудит корпоративного управления компании – этап подготовки компании к привлечению инвестиций// Акционерное общество: вопросы корпоративного управления, №11 (30), 2006.

5. Сонин А.М. Зачем компании нужен внутренний аудит?// Управление компанией. – 2004. - №10. – с. 51-54.